

2025, Vol. 6(3), 927-946

© The Author(s) 2025

Article reuse guidelines:

<https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif>

DOI: 10.47613/reflektif.2025.250

Article type: Research Article

Received: 25.04.2025

Accepted: 29.09.2025

Published Online: 14.10.2025

Onur Özkan*, Gökberk Uray**

Yoldaş Türlerin Kent Hakkı: Türkiye’de Sokak Hayvanlarına Yönelik Biyopolitik Müdahale***

The Right to the City for Companion Species: Biopolitical Interventions Toward Street Animals in Türkiye

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de sokak köpeklerine yönelik söylem ve politikaların tarihsel dönüşümünü “kent hakkı” çerçevesinde ele alarak analiz etmektedir. Özellikle son yıllarda köpeklerin güvenlik riski olarak sunulması ve kent dışına itilmesi, onların birer “güvenlikleştirme nesnesi” haline getirilmesini gündeme getirmiştir. Araştırma, insan dışı türlerin de kent hakkına sahip olabileceği fikrini savunarak Haraway’in “yoldaş türler”, Lefebvre’in “kent hakkı” ve Foucault’nun “biyopolitika” kavramları etrafında kuramsal bir çerçeve sunar. Medyada ve kamu yönetiminde sıkça rastlanan “köpeğin kentte ne işi var?” sorusuna karşı, bu varlıkların etik, politik ve mekânsal boyutlarıyla kent yaşamının asli bileşenleri olduğu savunulmaktadır. Böylece çalışma, kent hakkı tartışmalarını türler ötesine taşıyarak hem kent hem de insan-hayvan ilişkilerini yeniden düşünmeye çağırılmaktadır.

927

Abstract

This study explores how street dogs in Türkiye have been problematized in public discourse, focusing on their exclusion through the lens of the “right to the city.” In recent years, dogs have been framed as public safety threats, leading to securitization and species-based marginalization. The study uses three key concepts—Haraway’s companion species, Lefebvre’s right to the city, and Foucault’s biopolitics—to examine how urban animals are governed and perceived. It argues that dogs, like humans, are entitled to urban space and should be included in debates about urban rights and justice. By challenging the question “What are dogs doing in the city?”, the study expands urban theory to include non-human life. It ultimately calls for a reconsideration of human-animal relations and urban ethics, offering a more inclusive understanding of the city as a shared space shaped by diverse forms of life.

Anahtar Kelimeler

Yoldaş türler, biyopolitika, köpeklerin kent hakkı, sokak köpekleri, hayvan hakları

Keywords

Companion species, biopolitics, the right to the city for dogs, street dogs, animal rights

* İnönü Üniversitesi, onur.ozkan@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9533-5097.

** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, gokberkuray@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4271-2378.

*** Bu makale, 17-19 Ekim 2024 tarihlerinde 5. Turgut Özal Ekonomi ve Siyaset Kongresi’nde sözlü olarak sunulan “Yoldaş Türlerin Kent Hakkı: Türkiye’de Sokak Hayvanlarına Yönelik Biyopolitik Müdahale ve Yerel Yönetimler” başlıklı bildirinin düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

Giriş

Bu araştırmanın amacı, *sorunlaştırılan* sokak hayvanları konusunun tarihsel süreçte nasıl geliştiğini kent hakkı üzerinden çözümlemektir. Çalışma, Türkiye’de özellikle son yıllarda köpeklerle ilgili ana akım medya, belediyeler ve merkezi idarenin sıkça kullandığı “ne işi var köpeğin kentte?” sorusunu da cevaplandırmak amacına sahiptir. Ayrıca bu çalışmada köpeklere yönelik etik bir yaklaşımın gereklerini ortaya koymak hedeflenmiştir. Köpekler son yıllarda Türkiye’de bir güvenlik sorunu olarak tanımlanırken, bir güvenlikleştirme nesnesine indirgenmekte ve türü itibari ile bir kırıma uğramaktadır. Ana akım medya ya da hem yerel hem merkezi idareciler içerisinde “güvenli bir kent için sokağımda/şehrimde köpek istemiyorum” şeklinde giderek artan söylemlere karşı köpeklerin kentteki konumu ve kent hakkı tartışılmaktadır. Çalışma bu yönüyle kent hakkı kavramını farklı türleri de kapsayacak şekilde genişletmektedir. Bu yönüyle insanları, birbirleri ve insan dışı türlerle ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye çağırarak, çalışmanın diğer bir amacıdır. Çalışma, çevre felsefesi/siyaseti ve kent tarihi ekseninde üç farklı kavramın etrafında gerçekleştirilmektedir: yoldaş türler (Haraway, 2010), kent hakkı (Lefebvre, 2015) ve biyopolitika (Foucault, 2015).

Haraway’in yoldaş türler kavramsallaştırması, özellikle köpekler üzerinden insanların diğer canlılarla bir aradalığının ve birbirlerini belirli ölçüde var etmelerinin tarihinden yola çıkar (Haraway, 2010: 221-256). Kent hakkı ise bireylerin ve toplulukların kentsel mekânda yaşamlarını özgürce sürdürebilmelerini ifade eden toplumsal adalet ve eşitlik temelinde şekillenen bir mücadele olarak tartışılmaktadır (Lefebvre, 2015). Bu tanım toplumu kapsayan bir özelliğe sahip olsa da Ertan’ın (1997) da söz ettiği üzere var olmak için hakka gereksinimi olan ancak bu hakkı talep edemeyen ve haykıramayan bütün varlıkların haklarını anlatmak ve tanınmasını sağlamak gerektiği yönüyle genişletilmektedir. Bu sebeple türü itibari ile kentte yaşayan hayvanlar, en az insanlar kadar kent yaşamında hak sahibidir. Son olarak çalışmanın üzerine kurulduğu üçüncü kavram olan biyopolitika ise modern iktidarın, yaşamı ve buna bağlı biyolojik süreçleri (sağlık, doğum, ölüm, nüfus hareketleri vb.) kontrol etmek için kullandığı yönetmedir (Foucault, 2015: 263). Foucault’un çalışmalarında önemli bir yer tutan biyopolitika, disiplinci davranış içerisindeki bireyleri değil; toplum haline gelmiş canlıların birliğini de yönetmek için kullanılır (Revel, 2012: 31).

Kent ve Yoldaş Türler Olarak Köpekler

İnsan ve köpeklerin bir aradalık tarihi, birbirlerine ait olguları ve kendilerini kısmen yeniden oluşturduğu bir ilişkidir. Bu ilişki, kent tarihinden çok eski bir zamanda başlamıştır. Köpekler, kurttan ayrı bir tür olarak *homo sapiens*in hayatına dahil olduktan sonra toplumsal ve mekânsal ilişkilerin önemli bir parçası olmuştur. Köpeklerin yaklaşık 35.000 yıl önce evcilleşmeye başladığı, 14.000 yıl önce ise bu evcilleşmenin tamamlandığı kabul edilmektedir (Galibert, Quignon, Hitte ve Andre, 2011). Hatta kimi zaman farklı bulgular ekseninde, bu tarih

100.000 yıl öncesine kadar götürülmektedir (Haraway, 2010: 236). Aslında evcilleşmeye başlayan kurtken (*canis lupus*) zamanla insanla birlikte yaşayan bir tür olarak köpek (*canis lupus familiaris*) ortaya çıkmıştır. Yani evcilleşen tür, biyolojik olarak kurt; evcilleşmenin ardından köpek olarak tanımlanan türe dönüşür. Köpeklerin insanla birlikte yaşaması hem genetik hem de davranışsal olarak belirgin değişiklikler geçirmesine yol açarak onları farklı bir türe dönüştürmüştür.

Bu sebeple hem evrimsel hem de toplumsal tarih açısından insan ve köpek, birbirini oluşturan ilişkilere sahiptir. Köpeklerin köken öyküsünün insanla olan ilişkiselliği farklı bir türün de tarihsel ve toplumsal doğayı nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır (Haraway, 2010: 236). Haraway'e göre (2010: 229) köpekler, birlikte yaşamak üzere buradlardır ve daha en başından beri bahçemizdelerdir. İnsanın evrimsel tarihinde suç ortakları olarak uzun zamandır yanımızda, simbiyotik bir ilişkinin parçalarıdır (Çelik, 2018: 32). Ancak yine de köpekler salt insanla ilgili "şey"ler değil, insanlarla zorunlu ve sürekli değişen ilişkiye sahip bir türün parçalarıdır.

İlk yerleşim yerleri M.Ö. 10.000-8.000 yılları arasında Neolitik Devrim'le birlikte ortaya çıktığında köpekler çoktan insanlar ile bir arada yaşayan türler olarak tarih sahnesine çıkmışlardır (Childe, 1978). Paleotarımsal yerleşim, insan ile köpek türleri arasındaki uysallık, karşılıklı güven ve eğitilebilirlik konusundaki iletişimin gelişmesine yol açmıştır (Haraway, 2010: 240). Köpekler ilk yerleşim yerlerinde güvenliği sağlayan, avcılık ve besin temininde insanların kapasitesini artıran ve kentte biriken atıkların organik temizleyicisi olarak atıkları ortadan kaldıran ve tüm bunlarla birlikte insanlarla geliştirdikleri duygusal ve sosyal bağ sayesinde topluluğun bir parçası haline gelmiş türlerdir. Bu yönüyle köpekler ve insanlar birbirlerini ve onlarla ilgili unsurları kısmen oluştururlar. Bu da köpekleri, kentin aslında kurucu unsurlarından birisi haline getirir. Sosyal bilimlerde eleştirel hayvan çalışmaları, canlıları tekil bir organizma olarak değil, hikayeleri olan bireyler, gruplar ve topluluklar olarak anlamak anlamına gelir (Çelik, 2018: 35). Yoldaş türler anlatısında doğa bir *ortakyer* olarak ele alınan, sadece insanlar tarafından üretilmiş değil; insanlarla insan-olmayanlar arasındaki bir ortak inşadır. (Çelik, 2018: 31). Böylece köpeklerin bir tür olarak insansız bir doğada var olmadıkları ve *vahşi* bir ekosistemin parçaları olmadığı hatırlanmış olur. Köpekler, kentsel ve kırsal yerleşmelerin bir parçasıdır ve onların doğası burasıdır.

Bu bakımdan ele alındığında kent, köpeklerin de dahil olduğu birlikte evrim ve yaşamın ürünüdür. Kent tarihi literatürü aslında tarım ve hayvancılığın, insanlığın yaşam biçimini değiştirdiği neolitik devrim tezinden güçlü bir şekilde beslenir. Bu yönüyle ilk kentler, aslında insanın doğada farklı türlerle ilişki biçiminin değişimi üzerine kuruludur. Ancak bunun aksine modern kent kuramları, Sanayi Devrimi sonrası üretim süreçlerini ele alan insan merkezci (*anthropocentric*) bir yaklaşım ekseninde kentin doğaya karşıt kurulduğu şeklindedir ve diğer türleri içermez (İnal, 2020). Buna karşın eleştirel hayvan çalışmaları, insan-hayvan düalizmi üzerine kurulu bu anlatıyı insan merkezci anlayıştan çıkarmaya çalışmaktadır.

Bu ilişkiselliğin aksine insan, diğer türler ve doğa arasındaki ayrımların keskinleştiği aydınlanma felsefesi ile köpekler, kentin premodern ve *kirli* canlıları haline getirilmiştir (Sümer, 2021). Böylece binlerce yıllık bir arada yaşama pratiklerinin aksine modern kent, sokaklarında köpeklerin istenmediği bir mekân halini almıştır. Modern kentte köpeklerin sokaklardan *arındırılması*nın ardından köpekler, modern kentlinin bir sahiplik ilişkisi içerisinde ancak evinde baktığı ve hukuksal olarak bir mal statüsüne dönüştürülmüştür (Kuzucu, 2022: 15). Sahiplik üzerinden köpek ve insan ilişkisinin yeniden tanımlanması, sokakta yaşayan köpeklerin özellikle modern kent tahayyülünde belirli aralıklarla itlaf ve yerinden etmelerle karşılaşmasına sebep olmuştur.

Yoldaş Türlerin Kent Hakkı

Yoldaş türler anlatısı ve eleştirel hayvan çalışmaları, köpeklerin doğal yaşamının insan yerleşimleri ile iç içe olduğunu, sosyal bilim çalışmalarına bu türlerin girmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Köpekler (*canis lupus familiaris*), ataları olan kurtların (*canis lupus*) aksine *vahşi* bir yere ait değildir. Onların doğaları her zaman insanların yakınları ve insanlarla iç içe bir yerdedir. Onlar kentin, sokağın hayvanlarıdır. Kentte yaşayan hayvanlar, en az insanlar kadar kent yaşamında hak sahibidir. Öyle ki kentteki hayvanların her birinin duyuları ile algıladığı bir mekânsal algısı ve yer duygusu vardır (Von Uexküll, 2010; akt. Kornherr & Pütz, 2022)

Ancak kartezyen düalist bir anlayış içerisinde şekillenen modern kapitalist kentlerin toplumsal anlamda eşitsiz ve sınıfsal yönden dışlayıcı boyutu ve özellikle hümanist yönü, insan dışı türleri tamamen kentin dışına iterek yaşamsal bir hakkı örselemektedir. *Kartezyen düalizmin medeni olan/vahşi olan ayrımında insan dışı doğayı tamamen insandan kopardığı modern ve steril kentselliğinde hayvanın yeri neresidir, eğer kentte hayvan ontolojisinden söz ediyorsak kentte hak sahibi olmak nedir?* Bu ve bunun gibi sorular eleştirel kent teorisi içerisinde kendisine yanıt aranabilecek sorulardır. Bu sorular aynı zamanda bu teorinin kavramı olarak ele alınabilecek “kent hakkı” kavramını insan üstü bir paradigma ile ele almayı gerektiren bir bakışı gerektirmektedir.

Eleştirel kent teorisi, kentteki iktidarın eşitsizliğin, adaletsizliğin ve sömürünün eleştirisini içerir. Bu teori, kapitalist toplumsal sisteme dayanak oluşturan iktidar, dışlanma, adaletsizlik ve eşitsizlik biçimlerini ifşa ettiğine göre (Brenner, 2014: 29-31) bu adaletsizlik ve dışlanmaların yönü farklı türleri işaret ettiğinde kentte birlikte yaşadığımız türlerin kent hakkı da talep edilecek bir hak olarak tartışmaya açılmalıdır. Kent hakkı; kentlerin daha adil, sağlıklı, erişilebilir ve yaşanabilir yerler haline getirilmesi için verilen mücadeledir (Lefebvre, 2015). Bu hak hukuki bir hak olmaktan öte bir mücadeleyi, talebi ve etik bir hakkı ifade eder. Ancak kent hakkı, çoğunlukla insan merkezci sınırların içerisinde tartışılmıştır Lefebvre tarafından geliştirilen kent hakkı yaklaşımı insanlar için geliştirilmiş olsa da kentsel müştereklerin özelleştirilmesinden veya kentin kapitalist yeniden üretim süreçlerine dahil edilmesinin ardından bu kaynakların kullanımından yalnızca insanlar değil farklı canlı grupları da dış-

lanmaktadır (Kornherr & Pütz, 2022). Bu hakkın kapsamı hayvanları, özellikle de köpekleri kapsayacak şekilde yeniden geliştirilmelidir. Aslında kent hakkının kapsamını farklı türleri içerecek şekilde genişletmek, insan merkezci dünya anlayışını sorgulamaya yöneliktir. Kent hakkı, kentte belirli sınıfların diğerlerine karşı ayrıcalıklı konumunu sorgulamaya yönelik bir kavram olduğuna göre varoluşu, kentlerde yaşamalarına bağlı olan insan dışı marjinalleştirilmiş türlerin de bu hakka erişmesini sağlamak yönünde ele alınabilir (Shingne, 2021). Üstelik köpekler, bu haktan mahrum bırakılmaya yönelik müdahaleye sıkça maruz kalan türlerdir.

Sokak köpeği kavramsallaştırması meseleyi kent hakkı ekseninde tartışmayı gerekli kılan bir boyuta sahiptir. Nitekim sokak, kentte neredeyse her zaman kamusal alanın ilk başladığı yerdir. Bu boyutu ile mülkiyet kavramından arındırılmış olması yönüyle bir kamusal alan olarak sokak, sahiplik ilişkisi ile anılmaz. Bu durum köpekler için de geçerlidir. Bir tür olarak köpek, yasal olarak mülkiyet ilişkisine konu edilmediğinde sosyal hayatın içerisinde *sahipsiz* ya da *başiboş* sıfatından ziyade *sokak* ön ekini alır ve bu ön ek metalaşmış anlamın çok ötesindedir. *Sokak köpeği* isminin kamusal anlamı içeren boyutu, neoliberal kentlerin kamusallığını yitirmesi ile yalnızca mülkiyete tabi olduğunda köpeğin kentte görünür olabildiği ilişkiyi aşan ve geçmişten beri köpeğin sosyo-mekansal anlamını içerisinde taşıyan bir kavramdır. Oysa neoliberal kent; kıyıları, parkları ve sokağı kamusal olmaktan çıkarırken bu kamusal anlamın içerisine gömülü olan ve hiçbir meta değeri olmayan sokak köpeğini de kentten sürmektedir. Sokak köpekleri, kamusal olan ve mülkiyetin ötesinde kentsel müştereklerde yer edinen bir tür olarak, kentsel müştereklerin neoliberal istilasından doğrudan etkilenir. Kentsel müştereklerin yerini kapalı konut siteleri (*gated communities*), alışveriş merkezleri veya mega kentsel projeler işgal ederken “sokak” ve “köpek” buralardan silinir. Bu yerlerde mülkiyet ilişkisi üzerinden kurgulanan “sahipli” köpekler görünür hale gelir. Collard’ın (2018) ele aldığı üzere hayvanlar, doğrudan metalaştırılmadıklarında bile kapitalist üretimin şiddetine maruz kalırlar. Böylece sokak köpekleri biyopolitik müdahalenin hedefi haline gelirken orta sınıf, soylulaştırılmış yaşam tarzlarının moda “toy poodle”ları¹ onların yerini alır. Bu durum, soylulaştırma süreçlerinin, sokak köpeklerini nasıl etkilediğini açıklar. Soylulaştırma tartışmaları alt sınıf sakinlerin daha varlıklı olanlar tarafından yerinden edilmesiyle ilgili olduğuna göre, halihazırda bir yerde yaşayan köpekler yerinden edildiğinde bu konu da soylulaştırma ve kent hakkı bağlamında ele alınabilir hale gelir (Hubbard & Brooks, 2021).

Köpekler, diğer hayvanlarda da olduğu gibi “faydalı” ve “işlevsel” olarak görüldüklerinde sosyal ve ekonomik araçlar olarak kategorize edilirken modern, sterilize ve hem insanın kendisine hem de insan dışı doğaya karşı yabancılaşmış bir kentte çoğu zaman bu işleve sahip olarak görülmezler. Köpeklerin mülkiyete konu olmaları ve farklılaşan ırklara yüklenen anlamlar sınıfsal ilişkilerin hayvan dünyasında nasıl görünür olduğunu gözler önüne serer. Kimi ırklar, belirli sınıfsal konum ve statünün görsel temsili anlamına gelirken sokak köpekleri *aşağı* sınıfın, kirliliğin, gayri medeniyetin sembolü olarak görülüp işlevsiz ve zararlı oldukları da vurgulanarak modern kentten sürülür ya da itlaf edilirler. Ancak Türkiye’de köpek, tarih boyunca bu anlamdan çok daha farklı anlamlara sahip olmuştur. Örneğin Osmanlı’da mo-

dern belediye örgütlenmesi gelişmeden önce köpekler, sokaktaki atıkları ortadan kaldırarak bir kentsel temizlik hizmeti sunan canlılar olarak görülmüştür. Bu yönüyle köpekler kentsel metabolik süreçlerin doğal bir parçası olarak “dört ayaklı belediye” adı ile anılmıştır (Işın ve Pingue, 2016). Osmanlı modernizminin ilk aşamalarında köpeklere olan bu bakış değişmiş, II. Mahmut Dönemi’nde yönetim tarafından İstanbul’un modernleşen silüetine yakışmayan bir “şey” olarak görülmüştür. Köpekler toplatılarak bir adaya götürülmüştür. Bunun aksine halk bu durumdan rahatsız olmuş, zaten kendilerinden gizlice yapılan bu girişime karşı çıkmış, bu olayın ardından kentin çeşitli yerlerinde çıkan yangınların, köpeklere yapılan zulmün bir bedeli olduğunu söyleyerek köpeklerin geri getirilmesini sağlamışlardır (Avedikian, 2010). Bu sürecin devamında köpeksizleştirme siyasetinin kıyım boyutu 1910 yılındaki Hayırsızada Vakası ile yüksek bir boyuta ulaşmıştır (Yıldırım, 2024). Yaklaşık 80.000 köpek İstanbul’dan toplanıp bir kayalık olan Sivriadaya bırakılmış, köpekler burada açlık, susuzluk vb. yaşam ihlalleri ile acı içinde ölmüşler, köpeklerin çığlıkları ve yardım ulumaları ile beraber ölümlerinin kokuları yaz boyunca şehirden duyulmuştur (Yıldırım, 2024: 895).² Ancak bu kadar yüksek nüfusun böyle şiddetli ama toplumdan uzak bir şekilde gerçekleşmesi, nüfusu kontrol etmeye yönelik bir çözüm sunmamıştır. Bu acımasız girişim, köpeklerin kentten sürülmesinin ve toplu öldürme eyleminin bir çözüm olmayacağını göstermiştir ve bu yüzleşilmesi gereken tarihsel bir gerçektir.

Yine günümüz kentlerinde köpekler “fazla” sayıları nedeniyle bir sorun olarak tanımlanmaktadır, nitekim artık modern bir kentte onların işlevselliği de çoğunlukla ortadan kalkmıştır. Bu sebeple köpekler, adeta üretim fazlası bir mal gibi görülüp, ortadan kaldırılıp başa çıkılması gereken nesneler olarak resmedilmektedir (Shingne, 2021). Bir taraftan bu köpeklerin nereden geldikleri ne yazık ki hiç hesaba katılmamaktadır. Bunların çoğu gevşek bir sahiplik ilişkisinde kaybolmuş ya da terk edilmiş köpekler ve bunların yavrularıdır. Diğer bir yandan kırsalda çoban köpeklerinin sürekli doğum yaptırılıp yenileri ile değiştirilerek geri kalanlarının kente atılması da artan nüfusun temel sebeplerinden birini oluşturmaktadır (Fenergiz, 2024). Sokakta yaşayan pek çok köpeğe sadece biraz yakından bakıldığında kesilmiş kulak ya da kuyruk ve sarkmış memeler görmek mümkündür. Köpek vücudundaki bu deformasyonlar, onun zamanında insanlar tarafından *kullanıldığının* en yaygın kanıtlarındandır.³ Diğer yandan köpek ticareti Türkiye’de hala yasal bir eylemdir. Köpekler, sıklıkla (alınır-satılır) bir metaya dönüştürülürken “cins” köpekler bir moda, sınıfsal olarak bir gösteriş aracı haline getirilip üretilmektedir. Bu sebeple sokakta, özellikle Türkiye’nin kıyı bölgelerindeki turizmin öne çıktığı yerleşimlere atılmış *cins* köpeklerle karşılaşmak mümkündür. Bunlar çoğunlukla modası geçmiş ve hevesi alınmış metalaştırılmış köpeklerdir. Köpeklerin kentte yaşam hakkı ortadan kaldırılırken bir meta olarak üretimine devam edilmesinin desteklenmesi, yaşam hakkını ihlal eden büyük bir çelişkidir.

Köpeklere yönelik bunca çelişkili duruma karşı 5199 sayılı Kanunu’nda yapılan değişiklikle⁴ köpeklerin tarihsel evrimindeki yaşam alanları, insanla kurduğu yüksek bilişsel ilişki seviyesi, deneyimleri ve bir canlı oluşu hiçe sayılır. Artık bu türün varlığı, kentte insan sağlığı

ve güvenliği için zararlı bir tehdit unsuru olarak ele alınır. Ancak köpeklerin kentte yaşama hakkı etik olarak türün varlığına özgü bir haktır ve bu hak yasal olarak tanımlanmalıdır. Üstelik köpekler, bilişsel zekâları insanla iletişime yönelik gelişmiş hatta bu yönüyle primatlardan veya herhangi bir başka hayvandan daha yüksek bir iletişim yetisine sahip toplumsal canlılar olarak kentsel çevrenin bilincinde türlerdir (Mitchell, 2024). Örneğin MetroDogs ismi ile ün kazanmış Moskova'nın sokak köpeklerinin metroda seyahat etme alışkanlıkları, hangi durakta yiyecek tezgâhları için inip hangi durakta kendi alanlarına döneceklerini öğrenmeleri onların yüksek oranda kentsel çevrenin bilincinde olduklarının en somut örneklerindendir (Lemon, 2015; akt. Shinge, 2021)⁵.

Köpeklere Yönelik Biyopolitika

İnsan olmayan varlıklar, tarih anlatılarının içinde çok nadiren yer alırlar. Pek çok hayvan topluluğu, insanlardan gördükleri istismarın kayıtlarını tutup nesilden nesle aktaramaz (Donaldson ve Kymlicka, 2016; akt. Alpar, 2024). Ancak insan olmayan türlerin de insanlığın yaşadığı benzer şiddet ve güç ilişkilerine tabi olduğunu söylemek mümkündür (Alınacak Özyer, 2024). Ancak tarihe ve günümüz ilişkilerine farklı bir mercekten bakmak bize insan dışı türlerin de hikayelerini anlatır. Bu aslında insanlık için etik bir yüzleşmedir de. Foucault'ın insanlar arasındaki iktidar ilişkilerini çözümlemeye yönelik kavramları, insan merkeziliğin ötesinde türler arasındaki ilişkileri de anlamaya yönelik katkı sunar (Erbalaban Gürbüz, 2022).

Foucault, biyopolitika kavramıyla, iktidarın eski anlamda “öldürme ya da yaşamaya izin verme” biçimindeki gücünün yerini, “yaşatma ya da ölüme terk etme” biçiminde yeni bir iktidar formunun aldığını belirtir (1993: 142). Burada ölüme atma gücünün gerekçelendirmesi de artık değişmiştir. Şiddet artık yalnızca egemenin savunulması için değil, ‘herkesin varoluşu adına, yaşam zorunluluğu adına’ uygulanıyordu. Özellikle belirli bir etnisiteye, guruba ve türe özgü sistematik olarak uygulanan öldürme, ölüme açık hale getirme, sürgün, kapatma, nüfus yönetimi gibi yönetsel uygulamalar biyopolitik bir müdahaledir. Yaşamın kendisi biyopolitika ile iktidar alanının bir parçası haline gelmiştir (Revel, 2012: 33). Hayvanlara yönelik biyopolitik müdahale de yaşamlar arası hiyerarşik bir ilişkinin sonucudur. Hangi canlının, hangi şartlarda ve nerede yaşayacağını belirleyen iktidarın kendisidir. Bu müdahale insanlara yönelik gerçekleştiğinde ırkçılık görünümünü alırken insan dışı bir türe yöneldiğinde ise tür-cülük olarak ortaya çıkar. Sadece belirli bir türe ait olmaktan kaynaklı bir ayırım gerçekleşir.

Köpeklerin kentle olan ilişkisi, onları kentin suretini ve güvenliğini bozan bir kavrayışla ele alındığında sürgün, kapatma ve itlaf yaygınlaşan biyopolitik araçlar haline gelir. Köpeklerin kente dışsal ve kentin düzenini bozan bir tehdit olarak sunulması (Batuman, 2024) bu türün kentteki varlığını ortadan kaldırmaya yönelik yalnızca öldürme eyleminin kendisine değil, ölüme açık kılmaya, herkes tarafından öldürülebilir olmaya yönelik bir müdahaleye açık hale getirilmesidir. Ancak köpeklerin tehdit olarak tanımlanması⁶, bu öldürme eyleminin, hayatın çıkarına hizmet ettiği varsayımıyla sınırsız bir yapıya bürünmesini sağlar (Lemke, 2017; akt.

Alınışık Özyer, 2024). Böylece ölüm sanki bireysel ve somut olarak deneyimlenen ve şiddet içeren bir eylem olmaktan ziyade “normal” yaşamın devamı için ödenmesi gereken soyut bir bedele dönüştürülmüştür (Alınışık Özyer, 2024). Böylece bazı hayatlar, korunmaya değer olanlar için harcanabilir ve elden çıkarılabilir. Otoriter rejimin muhalif seslere rağmen kendi iktidarını sergileyebilmesi, ekonomik krize karşı dikkat dağıtma aracı ya da soylulaştırılan bir yeri steril kılmak gibi çeşitli nedenlerle anılabilecek öldürme ve ölüme açık kılma eyleminde köpekler yoldaş tür olmaktan çıkıp istenmeyen zararlılar haline getirilir (Hubbard & Brooks, 2021). Bu yönüyle sokakta karşılaşılan sahipsiz bir köpek adeta bir kanun kaçağı olarak gösterilir. Köpekler bu şekilde ötekileştirme süreçlerine dahil edilirler. Yani yeniden tasarlanır ve binlerce yıldır kentte olan insan dışı bu tür toplumsal anlamıyla yeniden üretilir. Köpeğin sokakla özdeşleşen sosyo-mekansal anlamı silinir ve kentte insana karşı konumlandırılırken artık başıboş sıfatı ile anılır. Böylece yönetim sisteminin ve biyopolitik müdahalenin öldürme ve katletme eylemlerinin meşruluk zemini hazırlanırken medya da bu söylemin kamuoyu zeminini oluşturur. Kısa zincirlerle bağlanan, aç ve susuz bırakılan, şiddet ve tecavüze maruz kalan, tekmelenen, ateşli silahlar için hedef olarak kullanılan ve bu şekilde devam eden şiddet eylemlerine maruz kalan bir tür olarak zulme uğradığı anılmaktansa köpeklerin insanlara saldırdığı münferit olaylar defalarca tekrar edilir. Böylece köpek, özellikle sahipsiz toplumsal bir güvenlik tehdidi olarak anılır. İnsanla karşılaşmalarında ortaya çıkan kimi saldırma eylemlerinin daha önce insan türü tarafından şiddet gördüğüne dair toplumsal ve politik hikayeleri görülmez. Aslında köpekler neredeyse hiçbir zaman duyarlı varlık olarak anılmaz. Kornherr ve Pütz’e göre (2022), duyarlılığın söylemsel inkârı özellikle ölümcül önlemlerin meşrulaştırılması için çok önemlidir. Bu durum, hayvanları ilk etapta öldürülebilir kılar.

Köpekleri sokaklardan toplayıp bir kapatılma mekânı olarak barınaklara yerleştirmek ise ölümü toplumsal alanın dışında uygulamak anlamına gelmektedir. Barınaklara kapatmak, hayvanların ıstırabının görünmez bir yerde sürmesi anlamına gelmektedir ve genellikle köpekler için acılı bir ölümle son bulur. Köpeklerin bu şiddet eyleminden kaçınabilmesinin tek yolu ise mülkiyete konu olmaları yani “sahipli” olmaları ile ilişkilendirilmektedir. Srinivasan (2013) bu durumu “iyi yaşa ya da öl, emri” olarak özetler. Aynı köpek aynı özelliklere sahip olmasına rağmen karneli, çipli kısacası sahipli olduğunda yaşama hakkına sahip olurken, labaratuvardayken kesilip üzerinde deney yapılabilir ya da sokaktayken öldürülebilir bir şeydir. Burada köpeğin kendisi değişmez, değişen tek şey karar verici aktör olarak insan söylemidir (Srinivasan, 2013).

Türkiye’de Hayvanlara İlişkin Hukuki Çerçeve ve Yerel Yönetimler

Kentteki insan-dışı yaşam formlarının düzenlenmesi, sadece mekânsal kontrol ya da sağlıkla ilgili idari önlemler üzerinden değil, aynı zamanda yaşamı yönetme biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle sokak köpekleri gibi yoldaş türler, kentte yönetsel müdahalenin öznesi haline gelmektedir. Haraway’in önerdiği anlamda yoldaşlık, yalnızca birlikte var olmak değil;

modern kapitalist hukuki araçlarla birlikte düzenlenmek, yönetilmek ve zaman zaman dışlanmak anlamına da gelebilir. Nitekim insan dışı türler de insanlar gibi toplumsal sistemin ve bu sistemi yeniden üretmek için oluşturulan hukuk kurallarının gündemindedir. Bu çerçevede, hayvanlara dair hukuki çerçevenin dönüşümünü incelemek, yalnızca yasal metinleri sıralamak değil; aynı zamanda biyopolitik süreçlerin hukuk eliyle nasıl işlediğini anlamaya da imkân verir. Bu bölümde, Türkiye’de hayvanlara ilişkin mevzuat, bu yönetsel-kuramsal arka plan doğrultusunda ele alınmaktadır.

Hayvan ve insanlar arasındaki ilişki tarihin erken dönemlerine kadar gitse de hayvanlara ilişkin hukuki çerçevenin geliştirilmesinin yeni olduğu görülmektedir. 19. yüzyıldan başlayarak İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkelerde hayvan haklarına yönelik ilk kanunlar oluşturulmuştur. Bu dönemde toplumda hayvan hakkı hareketleri de oluşmaya başlamış ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de etkilerini artırmıştır (Akman ve Bayram, 2018: 378-379).

Uluslararası hukukta hayvanların korunmasına yönelik sözleşmelerin oluşturulması, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanmıştır. 1978’de UNESCO tarafından hazırlanan Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi, hayvan haklarının gelişiminde en önemli eşiklerden birisi olarak kabul edilmektedir. Buna göre, tüm hayvanların yaşam önünde eşit doğduğu ve aynı yaşama hakkına sahip olduğu, saygı görme haklarının olduğu, hayvanlara kötü muamelede kesinlikle bulunamayacağı belirtilmektedir. Geleneksel olarak insanların çevresinde yaşayan ve sahiplenilen hayvanların özgürce yaşama ve üreme hakları haizdir ve insanlar, kendi çıkarları için buna aykırı davranamaz. Acı veren her türlü deneyin hayvan haklarına aykırı olduğunu belirten Bildirge’ye göre keyfi olarak bir hayvanın öldürülmesi biyokırım (*biocide*) olarak nitelenmekte ve yaşama karşı suçtu ihtiva etmektedir. Vahşi hayvanların toplu bir şekilde itlafının ise türlere karşı suç olarak soykırım (*genocide*) olduğu belirtilmektedir. Bildirge’nin hüküm altına aldığı bir diğer konu ise hayvanların ölümlerine de saygı gösterilmesi gerektiğidir. Bildirge, insan hakları gibi hayvan haklarının da hükümetler tarafından kanunlarla düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Türkiye bu bildirgeye taraf olmasına rağmen, bildirgenin iç hukuka etkisi doğrudan uygulanabilirlikten ziyade sembolik bir referans düzeyinde kalmaktadır. Bu durum, uluslararası normatif belgelerin yerel hukuk düzeninde ne ölçüde etkili olduğuna dair yapısal bir boşluğa işaret etmektedir. ⁷

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden başlayarak Türkiye’de hayvanlarla ilgili yasal düzenlemelerin tarihine bakıldığında bunlar, hayvan hakları ve hayvanlar için değil, bu canlılar üzerinde hak iddiasında olan ve “can yerine mal” anlayışıyla hareket edip mülkiyeti olarak gören insanlar ve sistemin ihtiyaçları doğrultusunda yapılmıştır. Asıl özne olan hayvanların ihtiyaçları göz önüne alınmamıştır. Kesilecek hayvanların taşınması veya insan sağlığı gözetilerek yapılan yasal düzenlemeler de hayvanla ilgili görünmekteyse de hayvanın hakkı ile ilgili değildir (Yalçın, 2021: 298).

Her ne kadar hayvanları içinde barındırsa da insan merkezci bakış açısıyla hazırlanan düzenlemelerden ilki, Altıncı Daire-i Belediye sınırları içerisinde uygulanmak amacıyla çıkarılan 20 Nisan 1859 tarihli Sokaklara Dair Nizamname’dir. Kasapların hayvan kesimi ve satıl-

ması için dikkat etmesi gereken esaslar belirlenmiş, denetim görevi belediyeye verilmiş, hasta, zayıf ve yaşlı hayvanların kesimi ve satışı yasaklanmıştır (Seyitdanlıoğlu, 1996: 66-70). 5 Ekim 1877’de yürürlüğe giren Vilâyet Belediye Kanunu’nda da et satışı ve hayvan kesimine ilişkin hükümler yer almaktadır. Her iki düzenleme de hayvanı merkeze alan bakış açısı yerine insan sağlığını öncelemektedir.

3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununun uygulanması amacıyla 1989 yılında çıkarılan Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Yönetmeliği, hayvanlardan insanlara ve diğer hayvanlara geçebilecek hastalıklardan korunmayı ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesini hedeflemektedir. Yurtiçi ve yurtdışından getirilen hayvanların gerekli durumlarda itlafı konusunda belediye, belediyenin olmadığı yerlerde ise muhtarlıklar yetkilendirilmiştir. Bu durumda belediye itlaf için gerekli yeri belirlemekle görevlidir. Hayvan hastalığı veya sebebi belirsiz hayvan ölümlerinin bildirilmesi zorunlu iken bildirim yapılacak yerlerden birisi de belediyelerdir. Belediye ve il özel idarelerinin kuduz da dahil olmak üzere hayvan hastalıkları ile mücadele için bütçeden pay ayırması zorunludur. Belediye ve özel idare, hastalıklarla mücadele için ihtiyaçlarını mülki idare amirliklerine bildirmekle, amirlikler ise bunları mali imkanları ölçüsünde sağlamakla yükümlüdür. Kuduz olmuş veya şüphe bulunan hayvanlar ile kuduz çıkan yerleşim yerindeki sahipsiz köpeklerin belediye veya muhtarlıkça tazminatsız olarak itlafı da hüküm altına alınmıştır. Bu hayvanlar, kural olarak itlaf edilmekle birlikte sahibinin rızası olmazsa en geç beş gün içinde kuduz aşısı yapılarak belirli bir süreyle karantinada kalması gerekmektedir. Maddelere bakıldığında hayvan hakkı ve refahı ile ilgili olmayan bu metinler yine kamu sağlığı ve düzeni adına öldürme ve ölüme açık kılma biyopolitik müdahalelerini bünyesinde fazlaca taşır.

2004 yılında Avrupa Birliği’ne uyum kapsamında 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu yürürlüğe girene kadar sokak hayvanlarına ilişkin hazırlanan düzenlemelerde hayvan haklarının göz önünde bulundurulduğunu söylemek güçtür. 5199 sayılı Kanun’un ilk maddesine göre Kanun’un amacı; insan, hayvan ve çevre sağlığını gözeterek hayvanların rahat bir şekilde yaşamaları ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesi, hayvanların acı, ıstırap ve eziyete karşı en iyi şekilde korunmaları ve mağdur olmalarının önlenmesidir. Yalçın’ın (2021: 303) da belirttiği üzere Kanun, çoğunlukla kentsel ve kırsal alanlarla sokaklarda yaşayan kedileri ve köpekleri ilgilendiren; diğer bütün hayvanları ise yaşam öznesi olarak görmek yerine, daha önceki kanunlara paralel bir biçimde, “ekonomik getirisi olan mal” şeklinde niteleyen bir düzenlemedir. Bunların yanı sıra 5199 sayılı Kanun, hayvan hakkının öncelenerek hazırlandığı ve hayvanlara karşı işlenen suçlara karşı cezaların getirildiği ilk düzenlemedir. Temmuz 2024’te Kanun’da önemli ölçüde değişiklik yapılmış ve düzenlemede hayvan hakkını önceleyen anlayış terk edilmiştir⁸. 5199 sayılı Kanun’un uygulanması amacıyla 2018 yılında Resmî Gazete’de yayımlanan Kedi, Köpek ve Gelinciklerin Kimliklendirilmesi ve Kayıt Altına Alınmasına Dair Yönetmelik ve 2024 yılı sonlarında ise eski yönetmelik yürürlükten kaldırılarak Hayvanların Korunması Hakkında Uygulama Yönetmeliği adıyla yeni bir yönetmelik çıkarılmıştır. 2024’te yapılan değişikliklerle birlikte, hayvan hakkı temelli yaklaşımın kanundaki ağırlığı daha da azalmış; yönetsel düzenleme mantığı yeniden öne çıkmıştır. 5996 sayılı Veteriner

Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu da benzer bir çerçevede, bulaşıcı hastalıklar, gıda güvenliği ve hayvan sağlığı üzerinden düzenlemeler getirmiştir. Kanun, hayvanlara ötanazi uygulanmasını genel olarak yasaklasa da bazı durumlarda veteriner hekimin takdiriyle bu uygulamaya izin vermektedir. Bu istisnalar, yine insan sağlığı veya başka hayvanların güvenliği üzerinden gerekçelendirilmektedir. Hayvanın birey olarak taşıdığı değer yerine, toplumsal risk unsuru taşıyıp taşımadığı belirleyici olmaktadır.

Yerel yönetimlerin görev ve yetkilerini düzenleyen mevzuatta, sokak hayvanlarına karşı sorumlulukları ortaya koyan düzenlemeler mevcuttur. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'na göre yönetimler, çevre ve çevre sağlığı hizmetlerini yerine getirmek ve belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunma yetkisine sahiptir. Bu iki Kanun'da doğrudan hayvanlarla ilgili bir hüküm yer almamakla birlikte anılan görev ve yetkilerin hayvanlara yönelik politikaları da içinde barındırdığı yorumu yapılabilir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na göre büyükşehir belediyeleri, hayvan barınakları yapmakla yükümlüdür. Ancak unutmamak gerekir ki barınakların varlığı ve inşası çoğunlukla sokaktan toplatılan köpeklerin asgari hayat koşullarını dahi sağlayamadığı ve çoğunlukla doğrudan, en iyi ihtimalle yavaş şiddetin görünmez bir şekilde devam ettiği heterotopyalardır. Bu barınaklar hayvan refahını sağlamaya yönelik değil, şiddetin görünmez olarak sürdürüldüğü yerlerdir.

442 sayılı Köy Kanunu'da da köy yönetimlerinin, bulaşıcı ve salgın hayvan hastalıklarının görülmesi halinde hastalığın yayılmaması için durumu bildirme ve gerekli tedbirleri almasına yöneliktir. Aslında bu düzenlemelerin pek çoğu görüldüğü üzere hayvan refahı ile ilgili değildir. İçinde yaşanan toplumsal sistemde hayvan sömürsü üzerine kurulu düzenin devamlılığı ve "işlevsel" olan hayvanların kimi zaman bir arıza ile karşılaştığında (salgın hastalıklar, aşırı nüfus artışı gibi) biyopolitik araçların nasıl ve kim tarafından uygulanacağını ele almaya yöneliktir.

Hayvanları içerisinde barındıran mevzuat arasında 5199 sayılı Kanun, hayvan refahına yönelik bazı özelliklere sahiptir. 5199 sayılı Kanun'da da yerel yönetimlerin yükümlülükleri belirlenmiştir. Buna göre yerel yönetimler, sahiplendirilinceye dek sahipsiz hayvanları bakımevlerine yerleştirmek ve gerekli görülürse hayvan hastanesi kurmakla sorumludur. Bakımevlerinde tutulan hayvanları korumak, kayıt altına almak ve sahiplendirmek de belediyelerin diğer sorumluluklarıdır. Kanun'a göre bu sorumluluklar, gönüllü kuruluşlarla iş birliği içerisinde yapılmaktadır. Büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu 25.000'den fazla belediyelerin bakımevi kurması zorunludur. Kanun'a göre, bakımevlerinin en geç 2028 yılının sonuna kadar kurulması gerekmektedir. Bunlar dışındaki yerel yönetimler ise söz konusu hayvanları en yakın bakımevine götürmekle sorumludur. Bu kanunun en önemli yönlerinden bir tanesi sokak hayvanlarının yakalanıp bakımlarının sağlanmasının ve kısırlaştırılmalarının ardından alınan yere bırakılmalarını sağlayan ve hayvanın kentteki varlığını mülkiyet ilişkisi dışında kabul eden bir boyuta sahip olmasıdır. Böylece başta sokak köpekleri olmak üzere insan dışı türlerin de kentin kullanıcıları olduğu ve aslında kent hakkına sahip oldukları kabul edilmektedir.

Ayrıca, Kanun'un gerektirdiği hükümleri uygulamayan ve bu görev için bütçeden belirli payı ayırmayan belediye başkanı ve diğer yetkililere hapis cezası verileceği belirtilmiştir. 5199 sayılı Kanun çerçevesinde çıkarılan Hayvanların Korunması Hakkında Uygulama Yönetmeliği'nin 7. maddesinde de yerel yönetimlerin görev ve sorumlulukları detaylı olarak belirtilmektedir.

Yoldaş Türlerin Kent Hakkının İhlali ve Biyopolitika Bağlamında Türkiye'de 2024 Yılındaki Kanun Değişikliği

7527 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 30 Temmuz 2024'te TBMM'nde kabul edilmiş ve 2 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yapılan değişikliğin en temel gerekçesi, sokak köpeklerinin kamu sağlığı ve huzurunu bozduğuna dair inşa edilen söylemdir, ki bu söylem yukarıda tartışılan biyopolitik müdahalenin uygulanması için ortaya konan ön koşullarından biridir. Nitekim biyopolitikanın öldürme, ölüme açık kılma gibi araçları uygulaması şiddeti herkesin varoluşunun ve yaşamın devamlılığının sağlanması için bir zorunluluk gibi gerekçelendirilmesiyle sağlanır.

İlk başta Kanun'un amacında değişiklik yapılarak insan, hayvan ve çevre sağlığının gözetileceğine dair ifade eklenmiştir. Böylece, hayvanları koruma kanunu olarak anılsa da bu kanun, yaşama dikotomik bir yerden bakarak insan ve insan dışı türlerin temel haklarını bir çatışma unsuru olarak ayırır. Böylece korunmaya değer olanlar ile "sahipsiz" hayvanların varlığı karşı karşıya geldiğinde yasa "insan sağlığı" ve "çevre sağlığı"nın bozulduğu gerekçesiyle başta sokak köpeklerinin toplatılıp öldürülmesini biyopolitik müdahale açısından gerekçelendirmiş olur. Yine yasa sahipli ve sahipsiz hayvan ayırımına girerek, hayvanın mülk statüsü üzerinden hayvana değer biçer. Evcil hayvanların, türüne özgü şartlar içerisinde yaşama özgürlüğüne sahip olduğu ve sahipli hayvanlar gibi sahipsiz hayvanların da yaşamlarının destekleneceğine ilişkin hüküm ilga edilmiştir. Bu kategorizasyon sokak köpeklerinin sosyo-mekansal olarak görünürlüğünü ve kent hakkını tamamen ellerinden almak, kenti köpeksizleştirmek, köpeğin yalnızca sahipli olduğunda kentte görünür olabileceğini ifade etmektedir.

Böylece, hayvanların yaşama hakkını tanıyan anlayış yerine bu hakkı tanımayan ve yok sayan bir anlayışa geçilmiştir. Sokak hayvanlarına bakanlar, kapsam dışında bırakılmış ve yerine hayvanların yalnızca sahiplenilmesi anlayışı getirilmiştir. Burada köpeğin mülkiyeti ve yerin mülkiyeti bağlamında yaşamın kendisi metalaşmış olur. Hayvanlar mülkiyet fikrinin sınırlarına hapsedildikçe farklı sınıfların hayvanlar ile ilişkileri de belirgin hale gelir. Orta sınıf bir yaşam biçiminin kimlik karthı, steril ve "sahipli" köpeğine karşılık, kent yoksullarının köpeklerle kurduğu bağ, ciddi bir sınıfsal ayrımı da görünür kılar. Kent yoksullarının köpeği mülkiyetine geçirecek maliyetleri karşılayamadığı, düzenli ve paketli mama ile besleyemediği, çip taktırıp kimliklendiremediği için "sokağın köpeği" olarak anılan bu hayvan, yasal olarak "sahipsiz" statüsünde kalır. Dolayısıyla, kimi zaman yemek artığıyla, kimi zaman kendi yemeginden ayırdığı parçayla ya da eline geçerse mama ile beslediği bu köpek, belediye tarafından her an alınmaya açık bir konumda tutulur. Bu durum hem köpek ile kurulan ilişkinin hem de

kentsel alanlarda uygulanan hayvan politikalarının sınıfsal temelde işlediğini göstermektedir. Böylece insan ve köpek arasındaki bağı, mülkiyete dair bir bakış açısı ile sözde güvenceye alan bir sistem inşa edilmektedir. Sokak hayvanlarının korunması yerine sahiplendirilmesi öncelik haline getirilmiştir. Artık bakımevleri, hayvanları koruyan değil, hayvanlara yalnızca geçici süreyle bakan ve sahiplendirerek “ellerinden çıkarmayı” hedefleyen yerlerdir.

Kanun değişikliğindeki en tartışmalı hüküm ise ötanaziyle ilgili hükümdür. Sahipsiz ve güçten düşmüş hayvanları öldürme yasağının istisnası yalnızca 3285 sayılı Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu’nda sayılanlar iken bu ifade değiştirilmiş ve tüm kanunlarda sayılan istisnalar hariç tutulmuştur. Bakımevlerinde yaşayan, insan ve hayvanların hayatına yönelik tehlike oluşturan ve bulaşıcı veya tedavi edilemeyen hastalığı bulunan ya da sahiplenilmesi yasak olan köpeklerle yerel yönetimlerce ötanazi yapılacağı belirtilmektedir. Bu uygulama için Kanun’da, Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi’nin 12. maddesi ve 5996 sayılı Kanun’un 9/3. maddesine atıfta bulunulmuştur. Söz konusu hükümlere karşı en büyük endişe, yerel yönetimlere bu konuda tam yetki verilmiş olması ve keyfi uygulamaları doğurma tehlikesi taşımasıdır. Sokak köpekleri halihazırda kanun kaçığı, terör unsuru, güvenlik tehdidi olarak anılırken, bu maddenin öldürme ve ölüme açık kılma gibi biyopolitik müdahalenin meşrulaştırma gerekçesi olduğu açıktır ve köpeklerin kent hakkını ve buna bağlı yaşam haklarını doğrudan yok saymaktadır.

Kanun değişikliği ile toplanan hayvanların bakımevleri dışında bir yere bırakılması yasaklanmıştır. Bu durum köpeğin kamusal alana ait oluşunun ortadan kalkması ve kentin bu türden “temizlenmesi” anlamına gelirken farklı türlerin yaşadıkları yerle olan yüksek bilişsel ve algısal yönünün yok sayıldığını gözler önüne serer. Hayvanlar da tıpkı insanlar gibi içinde bulundukları yer ile deneyimleri ve algıları eksinden sosyo-mekansal bir ilişki kurarlar. Mekânsal hafızaları ve sosyalleşme pratikleri vardır. Ancak hayvanları, hikayeleri olan öznelere olarak ele almak onlar adına kolektif hakların talep edilebileceği bir felsefi zemin yaratır ancak bu durum yasa tarafından doğrudan yok sayılmıştır. Daha önce tıbbi gerekçeler haricinde bir hayvanın yaşamına son verilmesinin yasak olduğuna dair hüküm, “kanuni ve tıbbi gerekçeler hariç” şeklinde değiştirilmiştir. Böylece, yasal düzenlemelerdeki ötanaziye ilişkin hükümlerin gerekçe gösterilerek hayvanların yaşamlarına son verilmesinin önü tümüyle açılmıştır. Yerel hayvan koruma görevlisi uygulaması değişiklikle kaldırılmıştır. Buna gerekçe olarak ise sokaklarda bakıma muhtaç hayvan bulunmayacağı gösterilmiştir. Bu gerekçeden de Kanun değişikliğinin en temel amacının, sokaklarda hiçbir hayvanın bulunmaması olduğu anlaşılmaktadır, yoldaş türlük artık sona ermiş ve sosyo-mekansal olarak evrimleşmiş bu türün doğası ve insanlarla kurduğu on binlerce yıllık ilişkisel ve bilişsel yönü yok sayılmıştır.

2024 yılında Hayvanları Koruma Kanunu’nda yapılan bu değişiklikler, hayvanları koruyan bir bakış açısından insanları güvenlileştirilerek kamu düzeni ve sağlığını bozduğu şekliyle gerekçelendirilen hayvanlardan koruyan bir bakış açısına evrilmiştir. Öyle ki belirli eksiklikleri olmasına rağmen yine de hayvan refahı ve hayvanların haklarını önceleyen 5199 sayılı Kanun, artık bu düşünceden uzak hale getirilmiştir. Bu durumun başlıca sorumluları ise

yaklaşık 20 yıldır yürürlükte kalmış olan 5199 sayılı Kanun'da yer alan kısırlaştır-aşlat-yerinde yaşat ilkesine uymayan yerel yönetimlerdir.⁹ Bu başarısızlığın üzerini kapatmak amacıyla da son kertede, kısırlaştır-aşlat-yerinde yaşat anlayışı yerine hayvanların ölüm fermanı olarak sayılabilecek ötanazi uygulaması hayata geçirilmiştir.

Temel meselelerden birisi, hayvanların bir hak öznesi olmadığı yönündeki düşünce biçimidir. Genel anlamıyla, hukukta hak ve ceza sahibi olmanın yalnızca insanlara özgü olduğuna ilişkin anlayış devam etmektedir. Ancak, hayvanlara karşı husumet oluşturma hayvanların cezai sorumlulukları konusunda onlara karşı bakımevlerine kapatılma ve ötanazi gibi uygulamalara gidilmesinde sakınca görülmemektedir. Örneğin, bir köpek ve insan karşılaşmasında köpeğin cezai sorumluluğu varmış gibi davranılmaktadır (Yalçın, 2021: 308). Bu durum, başta yerel yönetimler olmak üzere ilgili birimlerin üzerine düşeni yeterince yapmaması ve genel anlamıyla hayvanların hak sahibi varlıklar olarak görülmemesi sebebiyle oluşmaktadır. Yerel yönetimlerin sorumluluklarını yerine getirmemesinin temel sonuçlarından birisi, toplum tarafından sokak hayvanlarına karşı oluşan baskıdır. Köpek ve insan karşılaşmalarıyla yaşanan birtakım olumsuz olaylar, toplumda sokak köpeklerinin sokaklarda olmaması gerektiği, bu hayvanlar bakımevlerinde tutulmadıkları veya öldürülmedikleri için saldırıların yaşandığı algısı oluşturulmaktadır. Elbette, bu algıya sosyal medya ve basın aracılığıyla destek olunduğu ve bir diğer deyişle bu algının köpürtüldüğü de söylenmelidir.

Kanun değişikliğinin gerekçelerinden birisi, 5199 sayılı Kanun'un insan ve diğer canlıların sorunlarını çözmekte yetersiz kalmasıdır. Oysa, Kanun'da çoğunlukla yerel yönetimler yetkili kılınmış ve bakımevi inşası, rehabilite etme, kısırlaştırma ve sahiplendirme gibi konularla sorumlu kılınmıştır. Örneğin bakımevi hususunda, son 20 yılda 1403 belediyeden yalnızca 322'sinde bakımevi kurulmuştur (Türkiye Barolar Birliği, 2024). Kaldı ki bakımevi kurma sorumluluğu, Kanun'un ilk çıkarıldığı 2004 yılından beri Kanun'da yer almaktadır. Ayrıca hem 2021 hem de 2024'teki kanun değişikliklerinde yerel yönetimlere bakımevi kurmaları için verilen sürelerin uzatılması¹⁰ da Kanun'ca tanımlanan görev ve yetkilerin uygulanmadığının başka bir göstergesidir. Bu durum da yine yerel yönetimlerin görevlerini etkin bir şekilde yapmadıkları anlamına gelmektedir. Bakımevleri kurma sorumluluğunun yanı sıra birçok yerel yönetimin bünyesinde Veteriner Hizmetleri Müdürlüğü gibi bu konuyla ilgilenen bir birim dahi bulunmamaktadır. Bunun yerine Tarımsal Hizmetler, Sağlık, Temizlik İşleri veya Zabıta Hizmetleri gibi temel görev alanları farklı olan birimlerce yapılmaktadır ve hizmetin farklı birimler eliyle görülmesi hayvan politikalarına ilişkin yönetsel sorunlardan birisidir (İstanbul Planlama Ajansı, 2024: 3; Akıllı, 2018: 110-111). Yine gerekçede Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre, 2004 yılından bu yana kısırlaştırılan hayvan toplamı 2.504.595; sahiplendirilen hayvan toplamının ise 533.004 olduğu, bilimsel olarak kısırlaştırma yoluyla hayvan nüfusunun kontrol edilmesi kısırlaştırma oranının en az %70 olması gerekirken Türkiye'de bu oranın %8,5 olduğu belirtilmektedir. Bu durum da yine kısırlaştırma görevi olan yerel yönetimlerin 20 yılda bu görevi doğru bir şekilde yerine getirmediğinin bir kanıtı sayılabilir.

Yerel yönetimlerin gönüllü kuruluşlar ve kimselerle iş birliği içerisinde sorumluluklarını yerine getirmemesi de önemli sorun alanlarından birisidir. 2024'teki değişikliğiyle hayvan koruma gönüllüleri statüsü kaldırılmıştır ancak Kanun'a göre yerel yönetimler, hayvanların bakımı, tedavisi ve eğitimi konularında gönüllü kuruluşlarla iş birliği içerisinde olmalıdır. Buna karşılık, pratikte yerel yönetimler ve hayvan haklarını savunan gönüllü kuruluşların iş birliği bir yana dursun, kutbun iki farklı ucunda durdukları görülmektedir. Elbette, bu kuruluşlarla iş birliği yapan yerel yönetimler bulunmaktadır. Bununla birlikte Akıllı'nın (2018: 107) belirttiği üzere genel anlamda yerel yönetimler, gönüllü grupların sürece dahil olmalarını gereksiz ve bunaltıcı bulabilmekte; gönüllü gruplar ise yerel yönetimlerin sokak hayvanlarını koruyan anlayış yerine onlara müdahale eden bir anlayışta olduklarını düşünebilmekte ve kendi çalışmalarının engellenmesine karşı çıkmaktadır.

2004 yılından bu yana bahsedilen sürecin en temel eksikliklerinden birisi de yerel yönetimlerin yeterince denetlenmemesidir. 2024 kanun değişikliğinin gerekçelerinden birisi de sorumluluğun yerel yönetimlerde olmasına rağmen gerekli denetleme mekanizmasının tesis edilememesi olarak ifade edilmiştir. Ancak bu hususta her kentte İl Hayvan Koruma Kurulları bulunmaktadır. 5199 sayılı Kanun'a göre kurul, sorumlu birimler arasında işbirliğini sağlama ve bunları denetlemekle yetkilidir. Yine Kanun'un yürütülmesinden de temel olarak Tarım ve Orman Bakanlığı sorumludur. Aslında gerekli denetleme mekanizmalarının oluşturulduğu ancak belirtilen birimlerin yerel yönetimleri yeterince denetlemedikleri ortaya çıkmaktadır.

Hayvan haklarıyla ilgili faaliyet gösteren uluslararası örgütlerden birisi Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü'dür. Türkiye, 1928'den bu yana bu Örgüt'ün bir üyesidir. Sokak hayvanlarının sayısının kontrol altında tutulması için Örgüt'ün temel ilkesi kısırlaştırma ve sahiplendirmedir. Ötanazinin ise saldırgan veya iyileştirilmesi mümkün olmayan bulaşıcı hastalık gibi yalnızca gerekli durumlarda uygulanabileceği belirtilmektedir. Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü, Türkiye de dahil olmak üzere pek çok ülkede sokak hayvanı nüfusunun kontrol altına alınması ve kuduz gibi hususlarda çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca üye ülkeler rapor hazırlamakta ve her yıl yapılan toplantılarda bu raporlar sunulmaktadır. Türkiye, 2018'den beri bu toplantılara katılmamıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2024). Bu durum, yerel yönetimlerin yanı sıra merkezi yönetimin de sokak hayvanları hususunda uluslararası alanda üzerine düşeni yapmadığının bir kanıtıdır.

Sonuç

Köpekler, insanla birlikte evrimleşmiş ve insanla yüksek bir iletişime sahip yoldaş türlerdir. Aynı zamanda köpekler, insanlarla zorunlu olarak da ilişkiseldir. Çünkü ortaya çıktıkları yer insanların hemen yanındır ve bu onların doğal ortamıdır. Köpeklerin insanlarla birlikteliği yaklaşık 40.000 yıllık bir deneyimi içerir ve bu durum onların ilksel yerleşimler kurulmadan çok uzun yıllar önce aramızda olduklarını gösterir. O halde köpekler, ilk köyler ve kentler kurulurken hep aramızdalar. Bu, onları kentin asli kurucularından ve haliyle kullanıcılarından

biri haline getirir. Ancak özellikle modernizmin köpekleri sokaklardan silip süpüren bir boyutu olmuştur. Köpekler modernizmle birlikte sokaklarda tehdit yaratan, sağlığı bozan türler olarak kaydedildiği için biyopolitik yönetmenin müdahalesine maruz kalarak kentte yaşama haklarından mahrum bırakılmaktadır.

Sokak köpeklerinin kentsel alanı anlama biçimleri, onları birer duyarlı varlık olarak değil, bir nesne olarak tanımlanıp dikkate alınmamaktadır. Bu bağlamda sokak köpekleri, kamusal mekânın canlıları olmalarına rağmen kentin kamusal alanının aşındırılması ile de yerinden edilmektedir. Kentsel kamusal alanın işgali, insanların kamusal alanı gölgelerken kamusal alan olarak sokağın da köpeksizleşmesini beraberinde getirir. Kamusal mekandaki kent hakkı ihlalleri köpekler de dahil farklı türlerin de yaşam hakkını engeller. Böylece kentte makbul köpek yalnızca bir sahiplik ilişkisi içerisinde özel alanda bakılan köpek şeklini alırken köpek kamusal alanda yaşama hakkını tamamen yitirmiş olur. Bu durum kentlerdeki köpeklerin sürgünden itlafına kadar uzanan geniş biyopolitik müdahalelere maruz kalmasının önünü açmıştır. Tarih, bu gibi uygulamaların nüfus azaltma konusunda başarısız girişimler olduğunu gösterirken bu durum yok sayılmaktadır. Bu çalışmada köpeklerle insanların kadim ilişkisel-liği yoldaş türler anlatısı üzerinden kurulurken onların kentli canlılar olduğu görünür hale getirilmek istenmiştir. Bu ise beraberinde bu canlıların kent hakkına sahip olduğunu gözler önüne sermektedir ve Türkiye’de son yıllarda şiddetle uygulanan öldürmeye, öldürülmeye açık hale getirilmeye ve kapatmaya yönelik biyopolitik müdahale bir kent hakkı ve yaşama hakkı ihlalidir.

2004 yılında hayvan haklarını önemli ölçüde önceleyen 5199 sayılı Hayvanları Korumaya Kanunu eksiklikler barındırmakla beraber kısırlaştır-aşıl-at-yerinde yaşat ilkesini temel almaktayken 2024 yılındaki kanun değişikliğiyle bu ilkedan tümüyle vazgeçilmiş ve ötanazi uygulamasının hem yaygınlaşması hem de meşrulaştırılması neden olmuştur. Bu değişikliğin gerekçeleri, köpek-insan karşılaşmalarının artması ve köpeklerin insanlara zarar verilmesi olarak gösterilmişse de köpek sayısındaki artışın nedenleri üzerinde durulmamış ve 2004 ile 2024 arası dönemde sokak hayvanları konusunda görev ve sorumlulukları olan başta yerel yönetimler olmak üzere ilgili kurumların bu sorumlulukları yerine getirmemesi görmezden gelinmiştir. Asıl sorumlu olan yerel yönetimler; bakımevleri kurma, kayıt altına alma, kısırlaştırma, tedavi ve bakımı gerçekleştirme gibi sorumlulukları olsa da kurumsal ve teknik kapasite eksikliği, yeterli mali kaynağın ayrılması veya yeterli kaynağa erişim sorunu ve daha da önemlisi insancıl yöntemlere dönük irade ve inancın olmayışı gibi nedenlerle bu sorumluluklarını yerine getirmekte başarısız olmuşlardır. Ancak karar vericiler tarafından konunun bu boyutu görülmemiş, yerel yönetimleri denetleme mekanizması yeterince işlememiştir. Tüm bunlar sonucunda ise sokak hayvanlarının nüfusunu kontrol altına almanın tek yolunun ötanazi olduğu düşünülmüştür. Yaşam ve kent hakkının öznelinden olan sokak köpeklerinin yaşamları tehdit altındadır. Böylesi bir biyopolitik müdahale çözüm olmaktan uzak olmasının yanı sıra hayvanların kent hakkını ve yaşama hakkını ihlal etmektedir.

İçinde yaşanan Anadolu coğrafyası, tarih içerisinde hayvanlarla insanların bir arada yaşamalarının en güzel örneklerini vermiştir. Osmanlı döneminden örneklemek gerekirse ley-lek hastaneleri ve kuş evleri gibi uygulamalar görülmüş, bütün bir tarih boyunca ise hayvanlarla bir arada yaşama dürtüsü bu topraklarda hiç kaybolmamıştır. Dahası bu dürtü hala devam etmektedir. Bununla birlikte, tarihin kötü örnekleri de tekrür etmeye devam etmektedir. 2024 yılında yapılan kanun değişikliğiyle farkında olarak veya olmayarak yeni bir Hayırsızada Vakası daha yaratılmaktadır. 100 yıldan fazla süre geçmesine rağmen toplum zihninde hala hatırlanan Hayırsızada'nın başka bir halini hayvanlara ve topluma yine, yeni ve yeniden yaşatmak, tarihin 100 yıl ötesinde de kötü bir şekilde hatırlanacaktır. Bunun önüne geçmek, eksikleri düzeltmek hala mümkündür. Yapılması gereken, başta yerel yönetimler olmak üzere ilgili kurumların üzerine düşen sorumlulukları bilinçle yerine getirmesidir.

- 1 1,5-3 kg ağırlığındaki bu kanış ırkı, lüks tüketimin yaygın olduğu yerlerde sıkça bir çanta gibi gezdirilen ve gerçekten de İngilizce oyuncak anlamına gelen “toy” ön eki ile meta anlamının vurgulandığı yaygın bir moda halini almıştır. Bu köpeklerin insan tarafından en beğenilen renklere ve özelliklere sahip olanlarının yapay seçimlerle sürdürüldüğü üretim sektörü ve hayvan ticareti köpekler üzerindeki biyopolitik müdahalenin başka bir boyutudur. Ancak bu makale özelde sokak köpeklerine odaklandığı için bu tartışmayı derinleştirmemektedir.
- 2 Konu ile ilgili detaylı bilgi edinmek için bkz:
 - (1) Yıldırım, M. (2024). Sürgünden itlafa, “mahallinde öldürmeden” ötanaziye: Hayırsızada vâkâsının ardından İstanbul’da sokak köpekleri. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 879-919.
 - (2) Avedikian, S. (Yöneten). (2010). Chienne d’histoire [Belgesel Film].
- 3 Çoban köpeği olarak kullanılan köpeklerin çoğunlukla kulak ve kuyrukları etik dışı bir şekilde kesilir. Bunu yaparken yaygın inanç, bu organların birer fazlalık olduğu ve sürüleri kurtlara karşı korurken yeterince atik davranmadıkları ya da kulak ve kuyruklarından gafil avlandıkları yönündedir. Ancak aslolan köpeklerin birbirleri ile temel iletişim organlarından olan kulak ve kuyruğun kesilip olası bir saldırıda başka bir köpek ya da kurtla iletişim kurmadan doğrudan kavgaya başlamasının sağlanmasıdır. Nitekim köpeğin iletişim kurması daha başlamadan kavganın gerçekleşmemesi anlamına gelebilir. Bu biyopolitik müdahale dövdürülen köpekler için de yaygın olarak yapılmaktadır. Sarkmış memeler ise bir köpeğin özellikle insan tarafından -işlevsel ve iyi bir ırk olarak tanımlanıyorsa- çok kez doğum yaptırılıp yavruları defalarca alındıktan sonra atıldığına göstergesidir.
- 4 Bu değişiklik 5. bölümde tartışılmaktadır.
- 5 Bu örnekler münferit vakalar olamayacak kadar yaygındır. Benzer örnekler için bkz: İstanbul’un toplu taşıma kullanan sokak köpeği (Sözcü, 2021), Malatya’nın resmi geçitleri düzenleyen sokak köpeği (Malatya Haber, 2024).
- 6 “Başboş köpek terörü sürüyor”, “Başboş köpek terörü tırmanıyor”, “Başboş köpek terörü durdurulamıyor”, “Köpek terörü azdı”, “Köpek terörü zıvanadan çıktı”, “Başboş köpek terörü sokakları işgal ediyor”, “Başboş köpek terörü ülkenin üzerine karabulut gibi çöktü”, “Türkiye köpek terörüne teslim oldu”... (Benlisoy, 2024).
- 7 Türkiye’nin taraf olduğu hayvanlara ilişkin diğer uluslararası sözleşmeler; Kuşların Himayesine Dair Milletlerarası Sözleşme (1950), Hayvanların Uluslararası Nakliyat Sırasında Korunması Hakkında Avrupa Sözleşmesi (1968), Avrupa’nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarının Korunmasına Dair Bern Sözleşmesi (1979), Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (1973) ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1992)’dir.
- 8 Bu değişiklik bir sonraki başlıkta tartışılacaktır.
- 9 Her halükarda, kısırlaştırmanın gerçek yararları veya zararları ne olursa olsun, aksi takdirde sağlıklı bir hayvanın yumurtalıklarının ve rahminin hadım edilmesi veya alınması, köpek bireylerinin ve popülasyonlarının refahının düzenlenmesi hakkındaki bir dizi hakikat söylemine dayanarak temel yaşam süreçlerine -cinsellik ve üreme- müdahale etmesi bakımından kesinlikle biyopolitik bir eylemdir (Srinivasan, 2013). Ancak burada yaşam için stratejik bir tercihten söz edilmektedir. Öldürme ve ölüme açık kılma eylemine karşı kısırlaştırıp yaşatmaya yönelik biyopolitik müdahale yaygınlaştırılmalıdır.
- 10 2021 yılındaki 7332 sayılı Kanun’la bakımevi kurulması için büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu 75.000’i aşan belediyelere 31.12.2022, diğer belediyelere ise 31.12.2024 tarihine kadar süre tanınmıştır. Bu süre, 2024 yılındaki kanun değişikliğiyle büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu 25.000’i aşan diğer belediyeler için 31.12.2028 tarihine uzatılmıştır.

Kaynakça

- Malatya Haber. (2024, Mart 29). “Badem öldü dediler, ağladım”. 01 12, 2024 tarihinde <https://malatyahaber.com/haber/badem-oldu-dediler-agladim-2> adresinden alındı.
- Güvemli, Ö. İstanbul’u gezen köpek Boji. (2021, 10 10). *Sözcü*. 01 12, 2024 tarihinde www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/istanbulu-gezen-kopek-boji/ adresinden alındı.
- Akıllı, H. (2018). Belediyelerin sokak hayvanlarına yönelik görev ve sorumluluklarının değerlendirmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 27(3), 95-118.
- Akman, E. ve Bayram, T. (2018). Türkiye’de hayvan hakları politikası. E. Akman ve C. Babaoğlu (Ed.), *Türkiye’de Kentsel Alan ve Çevre Politikası Analizleri* içinde (ss. 373-404). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Alınışık Özyer, E. T. (2024). Rezil kedilerin yaşamı veya barınakların doğuşu: Almanya örneği. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 261-278.
- Alpar, A. (2024, 12 18). Öldürdüğünüz o köpeği tanırdım. *muzir.org*. 01 12, 2024 tarihinde <https://muzir.org/2024/12/18/oldurdugunuz-o-kopegi-tanirdim/> adresinden alındı.
- Avedikian, S. (Yöneten). (2010). Chienne d’histoire [Sinema Filmi].
- Batuman, B. (2024, 08 05). Sokak hayvanlarının kent hakkı. *Praksis Güncel*. <https://praksisguncel.org/sokak-hayvanlarinin-kent-hakki/> adresinden alındı.
- Benlisoy, F. (2024, 07 18). Köpekler, ahlaki panikler ve sadizm. *Ayrim*. 01 12, 2024 tarihinde <https://www.ayrim.org/guncel/kopekler-ahlaki-panikler-sadizm/> adresinden alındı.
- Brenner, N. (2014). Eleştirel Kent Teorisi Nedir. N. Brenner, P. Marcuse, & M. Mayer içinde, *Kar İçin Değil Halk İçin: Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı* (s. 29-46). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Childe, V. G. (1978). *Kendini yaratan insan*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Collard, R.-C. (2018). Disaster capitalism and the quick, quick, slow unravelling of animal life. *Antipode*, 50(4).
- Çelik, E. E. (2018). Haraway’in yoldaş türleri ve ağ ören anlatılar. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(26), 27-46.
- Erbalaban Gürbüz, O. (2022). Belgeseller eleştirel/hayvan çalışmaları için ne söyler? Proje Nim belgeselinde iktidar çözümlemeleri. *Ankara Üniversitesi İlel Dergisi*, 10(1), 221-252.
- Ertan, B. (1997). Cansız varlıkların hakları olabilir mi? En azından tartışabilir miyiz? *Birikim*, (102), 54-60.
- Fernergiz, E. (2024, Mart 30). Köylerde çoban köpeklerinin yavruları şehirlere atılıyor. *Hürriyet*. 01 12, 2024 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/koylerde-coban-kopeklerinin-yavrulari-sehirlere-atiliyor-42468106> adresinden alındı.
- Foucault, M. (1993). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: AFA Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu College de France dersleri 1978-1979*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Galibert, F., Quignon, P., Hitte, C. ve Andre, C. (2011). Toward understanding dog evolutionary and domestication history. *C. R. Biologies*, 334(3), 190-196.
- Haraway, D. (2010). *Başka yer*. (G. Pusar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

- Hubbard, P., & Brooks, A. (2021). Animals and urban gentrification: Displacement and injustice. *Progress in Human Geography*, 45(6), s. 1511.
- İnal, O. (2020). Ayten Alkan, der., Şehir ve Hayvan. İstanbul: Patika Kitap, 2020. 279 Sayfa. ISBN: 9786056887741. *Yıllık: Annual of Istanbul Studies*, 2, 214-215. <https://doi.org/10.53979/yillik.2020.22>.
- İstanbul Planlama Ajansı. (2024). Hayvanları koruma kanunu'nda değişiklik: Yeni düzenleme önerileri ve değerlendirmeler. 22 03, 2025 tarihinde <https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2024/07/SOKAK-HAYVANLARI-RAPOR-2.pdf> adresinden alındı.
- İşin, E. ve Pingue, C. (Düz.). (2016). *Dört ayaklı belediye: İstanbul'un sokak köpekleri*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kornherr, E., & Pütz, R. (2022). Othering, governing, and resistance of abject urban animals: Egyptian geese and their right to the city. *Political Geography*, 99. doi:<https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102775>
- Kuzucu, K. (2022). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e karikatürlerde İstanbul'un sokak köpekleri*. İstanbul: İBB Yayınları.
- Lefebvre, H. (2015). *Şehir hakkı*. (I. Ergüden, Çev.) 2020: İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mitchell, A. (Yöneten). (2024). *Inside the Mind of a Dog* [Sinema Filmi].
- Revel, J. (2012). *Foucault sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Yerel yönetim metinleri (II) sokaklara dair nizamname. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(1), 59-70.
- Shingne, M. C. (2020). The more-than-human right to the city: A multispecies reevaluation. *Journal of Urban Affairs*, 44(2), 137-155. <https://doi.org/10.1080/07352166.2020.1734014>
- Srinivasan, K. (2013). The biopolitics of animal being and welfare: Dog control and care in the UK and India. *Institute of British Geographers* 38.1, 38(1), s. 106-119.
- Sümer, M. (2021). Osmanlı modernleşmesini hayvanlar üzerinden okumak: Abdullah Cevdet'in İstanbul'da köpekler risalesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2628-2652.
- Türkiye Barolar Birliği. (2024, 07 21). *Hayvanları koruma kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifine ilişkin hukuki değerlendirme*. 02 12, 2024 tarihinde <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/hayvanlari-koruma-kanununda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-teklifine-iliskin-hukuki-degerlendirme-84921> adresinden alındı.
- Yalçın, H. (2022). Hayvan haklarının tarihi süreci. *Hayvan Hakları Tarihi ve Türkiye* içinde (s. 298-335). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Yıldırım, M. (2024). Sürgünden itlafa, "mahallinde öldürmeden" ötanaziye: Hayırsızada vâkâsının ardından İstanbul'da sokak köpekleri. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), s. 879-919.

Yasal Düzenlemeler

15 Mart 1989 tarihli Hayvan sağlığı ve zabıtası yönetmeliği.

20 Nisan 1859 tarihli Sokaklara dair nizamnâme.

5 Ekim 1877 tarihli Vilâyât belediye kanunu.

12 Temmuz 2024 tarihli Hayvanları koruma kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi. 15 08, 2024 tarihinde tbmm.org: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y2/T2/WebOnergeMetni/df2c98ac-4cb1-4003-9c07-935b00f06b0e.pdf> adresinden alındı.

442 sayılı Köy kanunu.

5199 sayılı Hayvanları koruma kanunu.

5216 sayılı Büyükşehir belediyesi kanunu.

5302 sayılı İl özel idaresi kanunu.

5393 sayılı Belediye kanunu.

5996 sayılı Veteriner hizmetleri, bitki sağlığı, gıda ve yem kanunu.

7527 sayılı Hayvanları koruma kanunu'nda değişiklik yapılmasına dair kanun.

Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi. (1978). 15 03, 2025 tarihinde <https://www.nilufer.bel.tr/i/pdf/16.pdf> adresinden alındı.

Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi. (1987). 15 03, 2025 tarihinde https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020151658125_tur.pdf adresinden alındı.